

**Světová politika
ve 20. století
(I.)**

Vladimír Nálevka

NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml.
Praha 2000

velitel Kyjevského vojenského okruhu Ion Emmanuilovič Jakir, velitel Beloruského vojenského okruhu Jeronym Petrovič Uborevič, náčelník Frunzeho vojenské akademie Robert Petrovič Ejdeman, armádní velitelé B. M. Feldman, A. I. Kork a V. M. Primakov. Ještě téhož dne, tj. 11. června byli všichni tito muži odsouzeni a okamžitě popraveni. Náčelník Hlavní politické správy Rudé armády Jan Borisovič Gamarnik spáchal před očekávaným zatčením sebevraždu. Do konce roku 1937 zmizely další tisíce důstojníků. Zatčením admirála V. M. Orlova v lednu 1938 začala druhá vlna armádních represí. Zastřeleni byli legendární hrdina občanské války a velitel Dálněvýchodní armády maršál Vasilij Konstantinovič Bljučer a náčelník generálního štábu maršál Alexandr Iljič Jegorov. V pokračujících čistkách, které probíhaly až do října 1941, zahynuli 3 z 5 tehdejších sovětských maršálů, 13 z 15 velitelů armád, 8 z 9 admirálů, 50 z 57 velitelů armádních sborů a 154 ze 186 velitelů divízi. Zastřelena byla i naprostá většina velitelů brigád a pluků. Celkové číslo obětí velkého teroru v důstojnickém sboru Rudé armády je odhadováno na 45 000 osob. Taktio byla v době míru zdecimována armádní elita, která zoufale scházela v čase německého vpádu.

Krví zatíhá sovětská populace, zbavena skutečných i vymyšlených protivníků J. V. Stalina, se stala tvárnou hmotou v diktátorových rukou. Obnovené nevolnictví kolehozních rolníků, otrocká práce vězňů a kasárensky organizovaná společnost převládely původně zaostalou zemi v průmyslově rozvinutý stát, jehož potenciál měl sloužit nikoli k hmotnému a civilizacímu povznesení těžce zkoušeného obyvatelstva, ale pouze a jen k naplnění mocenských ambicí jeho gruzinského vůdce.

VIII. Španělská válka

Autoritativní vláda generála Miguela Primo de Rivery (1870-1930) ve dvacátých letech nezachránila unavenou španělskou monarchii krále Alfonse XIII. (1886-1941). V lednu 1930 padla Primova diktatura a v obecních volbách dne 12. dubna 1931 přesvědčivě zvítězili republikáni. Král se zřekl trůnu, okamžitě opustil zemi a již 14. dubna byla vyhlášena republika. V čele prozatímní vlády stannul předseda Demokratické liberální strany Niceto Alcalá Zamora (1877-1949). Na konci června se sešly Ústavodárné kortesy, které 9. prosince 1931 přijaly republikánskou konstituci. Ta garantovala základni politické svobody - slova, tisku, náboženského vyznání a shromažďování. Jakltem svátn se stala diskutabilní odluka církve od státu. Niceto Alcalá Zamora byl zvolen prezidentem státu a vedení koaliční vlády levých republikánů a socialistů převzal madridský právník a spisovatel Manuel Azaña y Diaz (1880-1940). Euforie z pádu monarchie nemohla změnit archaickou strukturu španělské společnosti, která nebyla připravena na vzniklou situaci. Volby do Ústavodárných kortesů prokázaly její nespornou radikalizaci a polarizaci. Levicoví republikáni a socialisté získali 53 % všech poslanceckých křesel na pólech politického spektra se začali prosazovat falangisté a komunisté. Anarchisté - zcela v duchu své tradice - i nadále odmítali spolupracovat s republikánskými institucemi. Azaňova vláda částečně reformovala státní správu, pokusila se o změnu zastaralého zákonodárství, svedla zápas s nigramotností velké části populace, poskytla samosprávu Katalánsku, ale neuspěla při řešení důležité agrární otázky. Pozemková reforma neuspokojila letitý hlad po zemědělské půdě a na sklonku roku 1932 se na španělský venkov opět vrátilo násilí. Tragický konflikt mezi rolníky z andaluské vesnice Casas Viejas a příslušníky Guardia Civil v lednu 1933, jehož výsledkem byly desítky mrtvých, přispěl ke korozí Azaňovy koalice.

Konfliktní dvoulletí

V září 1933 se v zemi prohloubila politická krize. Vládní blok se rozpadl a republikánské strany ztrácely pod stálým tlakem opozičních sil soudržnost a akceschopnost. V listopadových volbách do kortesů se prosadila pravice. Vláda radikála Alejandra Lerrouxe (1864-1949) revidovala agrární zákony, odmítla laicizaci školství a povolala na odpovědná místa ve státní správě a v armádě monarchisty. Napětí na venkově destabilizovalo společnost a ostré hroty sociálních rozporů, kdy „chudí šlieli hladem a bohatí strachem“, byly již

předčveští občanského konfliktu. V seskupení španělské pravice dominovala až do jara 1936 tzv. CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), která ústavní cestou usilovala o pád republiky. Prezentovala se jako zásadní obránce tradičních konzervativních hodnot a katolické víry, odmítala násilné zvraty a respektovala parlamentní systém. Vůdčí postavou této politické formace byl José María Gil Robles (1898-1980).

V jejím stínu byla i otevřeně fašistická Falanga. Jejími zakladateli byli Ramiro Ledesma Ramos, Onésimo Redondo a José Antonio Primo de Rivera (1903-1936). Různorodá seskupení syndikalistického typu, která akcentovala myšlenku silného státu, imperiální zahraniční politiky, nacionalismu a korporativního uspořádání společnosti se na podzim roku 1933 sjednotila ve Španělskou falangu. Její profil ve výstižné zkratce charakterizoval José Antonio Primo de Rivera: „Fašismus není pravivové ani levicové hnutí. Pokud si něco zaslouží, aby bylo nazýváno státem pracujících, je to stát fašistický. Stát, v němž se syndikáty pracujících pozvedají přímo na úroveň státních orgánů.“ Program Falangy z listopadu 1934 odmítá „kapitalistický systém jenž nedbá potřeb lidu“, silboval, že nacionálně syndikalistický stát se nebude netečně dívat, jak je „slabší třída podřízena silnější“, požadoval zrušení existující ústavy, zvýšení vojenské síly země a vytvoření totalitního systému, v němž nebude „politických stran ani parlamentu známého typu“. V konkrétní přípravě dobytí moci byl jednoznačně aplikován italský model - vytvoření disciplinovaného hnutí s údernými oddíly, obsazení nejdůležitějších středisek země a posléze celkové ovládnutí státního mechanismu.

V říjnu 1934 vstoupili zástupci CEDA do Lerrouxova kabinetu a levice odpovéděla generální stávkou, která v Madridu, Asturii, Baskicku a v Katalánsku přerostla v ozbrojený boj. Mimořádně těžké boje probíhaly v Asturii, kde tamní horníci na více než týden ovládli téměř celou oblast. Proti revolující uhelné pánvi byla nasazena cizinecká legie a Guardia Civil. Dne 14. října kapitulovalo Oviedo a o pět dní později boje v Asturii skončily. Jejich výsledkem byly tisíce padlých, raněných a zatčených horníků. Velké ztráty měly i vládní síly. Říjnové vystoupení socialistů, komunistů, anarchistů a odborů mělo podpořit republiku, upevnit její demokratický organismus a eliminovat krajní pravivové síly. Nic z toho se však nestalo. Po říjnovém sřetení naopak vzrostl vliv tradičních složek - vojáků, šlecht, monarchistů a Falangy. Výzva levice k povstání otevřela Pandorinu skříňku ozbrojené konfrontace, kterou již nešlo zpětně uzavřít. Specifickou roli sehráli komunisté, kteří podle instrukcí zástupce Kominterny Victoria Codovilly prosazovali v Asturii vytvoření republiky sovětského typu a požadovali předání moci „výborům dělnických, rolnických a vojenských zástupců“.

Na přelomu let 1934 a 1935 probíhal ve Španělské republice zápas o rozsah a realizaci trestních posilů asturských povstalců. Většinu vynesených rozsudků smrti zablokoval prezident Alcalá Zamora. V tomto okamžiku monarchisté uvažovali o politickém zvratu, ale armádní velitelská špička se netajila svou skepsí. Po zásahu v Asturii by ozbrojené síly v případě nového vystoupení nemohly zabránit celostátnímu hnutí odporu a tedy i možnému přechodu vlády do rukou levice.

V květnu 1935 byl opět reorganizován Lerrouxův kabinet, ve kterém nyní zasedalo pět ministrů CEDA. Gil Robles převzal ministerstvo obrany. Pokračoval hospodářský marasmus, agrární reforma byla prakticky zastavena, nový zákon o paechtu vrátil větší právy latifundistům a vedl k hromadnému vysídlování nájemců. Guardia Civil jen s nasazením všech sil a s maximální tvrdostí čelila zoufalým výbuchům nespokojenosti. Postupně se vládnoucí vědomí nutného konsensu všech republikánských sil. Rozkládala se vládnoucí radikální strana a v září 1935 Alejandro Lerroux podal demisi. Nástupnický kabinet nezávislého Joaquína Chapapriety (1871-1951) ztroskotal na korupčnickém skandálech a prezident Alcalá Zamora pověřil sestavením vlády demokratického republikána Manuela Portela Valladarese (1868-1952). Tomu nezbylo nic jiného než rozpustit kortesy a na únor 1936 vypsat parlamentní volby. Tyto události urychlily vznik Lidové fronty. Obrat v politice Kominterny a závěry VII. kongresu nalezly ve Španělsku příznivou odezvu. Přestože socialisté odmítli první návrhy komunistů na vytvoření koaličního seskupení, další politický vývoj směřoval k obroušení dosavadních sporů mezi dvěma proudy španělského dělnického hnutí. Prvním výsledkem byla dohoda o jednotě odborů. V prosinci 1935 se komunistická Všeobecná sjednocená konfederace práce sloučila se socialistickým Všeobecným svazem pracujících. Mimo zůstali anarchisté, ale i jejich organizace měly úzké vazby se sjednocenými odbory. V polovině ledna 1936 byla uzavřena smlouva o vytvoření volebního bloku Lidové fronty. Jejími členy se staly Socialistická dělnická strana, Republikánská levice, Komunistická strana Španělska, Katalánská levice, Republikánský svaz, sjednocené odbory, socialistická a komunistická mládež a několik menších levicových skupin. Program Lidové fronty nebyl nikterak radikální, žádal pouze upevnění Španělské republiky a odčinění křivd předchozího dvoulletí.

Povstání

Ve volbách 16. února 1936 dosáhly levicové síly těsného vítězství, Lidová fronta získala 268 ze 480 křesel v kortesech. V čele vlády, kterou vytvořili leví

republikáni, stanul Manuel Azaña. Po jeho zvolení prezidentem republiky se ministerským předsedou stal Santiago Casares Quiroga (1884-1950). Vláda začala uskutečňovat program Lidové fronty, ale brzy se dostala do obtížného postavení. Pravice soustavně atakovala její činnost a v zemi narůstala atmosféra občanské války. Generálská špička španělské armády se nesmířila s existencí levicového režimu a ve spolupráci s Falangou připravovala protivládní vystoupení. Na plánu vojenského převratu, který byl podrobně konzultován i v Římě, se autoritously podíleli generálové José Sanjurjo, Francisco Franco (1892-1975), Emilio Mola a Gonzalo Queipo de Llano. Vojáci zamýšleli zrušit ústavu z roku 1931 a předpokládali vytvoření autoritativního státu, založeného na jednoduchých principech národní jednoty, sociálního smíru a pořádku. Nepočítali však s obnovou monarchie, neboť její prestiž byla obecně nízká.

Vláda Lidové fronty byla však i pod silným tlakem odborů, anarchistů a venkova. Zaskočili ji radikálnímsu rolníků a zemědělských dělníků a nebyla schopná zabránit samovolným záborům půdy. Anarchisté zase usilovali o nastolení „svobodného komunismu“, jehož prostřednictvím chtějí ihned a naráz odstranit všechno dosavadní bezpráví. Ve Španělsku opět hořely kostely a kláštery. Komunisté i nadále kalkulovali s tím, že Lidová fronta vytvoří v blízké perspektivě prostor pro proletářskou revoluci. Nikoli náhodně publikoval generální tajemník strany José Díaz na jaře roku 1936 programový článek s charakteristickým názvem „Vstříc k vítěznému říjnu ve Španělsku“.

Začátkem léta vrchoily hospodářské obtíže. Výroba - v porovnání s první polovinou předchozího roku poklesla o 20 %, vzrostly ceny základních potřeb, inflace se vymkla jakékoli kontrole a přes vládní dekrety o zvýšení mezd se prohloubila pauperizace dělníků, rolníků a středních vrstev. Události dostaly spád v polovině roku, kdy celkem náhodná smrt předáka monarchistické strany Renovación Española právníka José Calva Sotela se stala Sarajevem španělské války.

V noci ze 17. na 18. července 1936 se vzbouřily koloniální jednotky a útvary cizinecké legie ve Španělském Maroku. Následovala ozbrojená vystoupení vojenských posádek na Kanárských ostrovech a na Baleárách. V dalších třech dnech zasáhla vzpoura celou zemi. Proti republice se postavila podstatná část pozemní armády, menšina leteckých sil a minimum jednotek válečného námořnictva. V čele pronunciamienta stanul - po nečekané smrti generála Sanjurja - generál Francisco Franco. V letech 1912-1926 byl tento muž vzorným a odvážným důstojníkem, který se cíť prošel koloniálními válkami v Maroku. V následující dekádě náležel k profesionální vojenské elitě země. Politicky se profiloval v prostředí uzavřené velitelské kasty, která zásadně odmítala občanskou val a společností a parlamentní demokracii. Frankovým ideálem byla silná vláda,

naprosto nezávislá na případném zastupitelském systému. Byl pevně přesvědčen, že názorová pluralita s obvyklou soutěží politických stran nemůže ve španělské společnosti fungovat.

Vláda Casarese Quirogy propadla panice, ale původní snaha vojáků o rychlé převzetí moci narazila na bariéru spontánního odporu. Nový republikánský kabinet Joseho Girala (1880-1962) podpořil první - často živelná - opatření proti povstalcům. V Madridu téměř neozbrojené dělnické milice obklíčily centra revolvy a donutily vzbouřence ke kapitulaci. Ti byli poraženi i v Katalánsku a v průmyslovém Baskicku. Po těžkých bojích zůstala v rukou republiky ještě hornická Asturie. Povstanci se naproti tomu udrželi v Galicii, Navaře, v části Staré Kastílie a v Leónu. Na jihozápadě se revolta prosadila v provinciích Cádiz, Huelva a Sevilla, přičemž o výsledku bojů v Andalusii rozhodl až příchod marockých oddílů generála Franka. Republikáni zase ovládli Estremaduru v západní části země.

Ve zbyvajících dnech července 1936 španělská levice skutečnou „hradbou těl“ zatlačila povstalce do defenzivy a republika kontrolovala celé dvě třetiny svého původního teritoria. Německý velvyslanec v Madridě hlásil 25. července své vládě: „Nestane-li se něco neočekávaného, dá se vzhledem k vojenské situaci těžko očekávat, že by povstání mohlo zvítězit.“

Intervence a neintervence

Této skutečnosti si španělský generálové byli vědomi a Franco již 20. července oznámil Mussolinimu, že „nedostane-li okamžitě letadla, bude pro něho situace ztracena“. Žádost o účinnou pomoc adresoval i do Berlína. Přes rezervovaný postoj velení Wehrmachtu reagoval Hitler kladně a 25. července byl admirál Wilhelm Canaris (1887-1945) pověřen realizací německé podpory. Do Sevilly odletěla první skupina dopravních jünkersů, určená k přepravě koloniálních jednotek, a leka stíhaček. Do března 1939 dodalo nacistické Německo povstalcům 648 letadel a velké množství další výzbroje a vojenského materiálu. Hitler přistupoval k událostem ve Španělsku pod zorným úhlem svých představ o budoucí „nové Evropě“ a rozhodnutí o intervenci motivoval obavou z vítězství komunismu na Pyrenejském poloostrově. Na závěr schůzky v Mnichově v září 1938 řekl Chamberlainovi, že „Německo podpořilo generála Franka jen z odporu proti bolševismu“. V tomto duchu byla také podepsána s tzv. národní vládou v Burgosu dne 20. března 1937 spojenecká smlouva, která byla aktualizována a potvrzena další dohodou z 31. března 1939.

K tomuto základnímu aspektu nacistické angažovanosti ve Španělsku se posléze připojily i hospodářské a vojenské faktory, zejména využívání války

pro výcvik specialistů a zkoušky nových zbraní. Letecká Legie Condor, která měla přibližně 5000 příslušníků, byla pravidelně obměňována a jejími řadami prošlo přes 30 000 německých pilotů, mechaniků a vojáků pozemního personálu. Ve Frankově štábu trvale působil skupina plukovníka Waltera Warlimonta. Nacisté přirozeně těžili ze španělské krize a zainteresovanosti západních velmocí využívali k vystupňování nátlaku proti středoevropskému regionu. Hitler si v této souvislosti často připomínal Bismarckův výrok o španělské mouše na francouzské šíji.

Itálie vyslala do Španělska kompletně vyzbrojený expediční sbor - 150 000 vojáků pravidelné armády. Benito Mussolini snil o vytvoření Latinského impéria a jeho vedoucí roli ve Středozemí se mělo podřídit i tzv. národní španělsko. Na konci listopadu 1936 podepsala Itálie s Frankem dohodu, která burgoaskou vládu zavazovala vést „budoucí politiku ve Středomoří v plné dohodě s Římem“. Také Itálie dodávala povstalcům zbraně a její celková přítomnost na španělském bojišti přesáhla míru německé účasti. Společná intervence vyvolala předpoklady pro formování osy Berlín-Řím a posléze i Paktu proti Kominterně (jeho základní kontury byly dány německo-japonskou smlouvou z 27. listopadu 1936, Itálie přistoupila o rok později a frankistické Španělsko v březnu 1939).

Na straně povstalců dále bojovalo přes 100 000 Marokánců, 20 000 Portugalců a postupně přicházely menší skupiny maďarských a finských dobrovolníků. Určitou kuriozitou byl korpus složený z ruských bělogvardějců.

Z iniciativy Velké Británie přistoupily západní mocnosti na politiku neintervence. Po generálském vystoupení se Paříž sice postavila za Madrid a francouzský ministerský předseda Léon Blum (1872-1950) ještě chápal reálné nebezpečí, které nyní ohrožovalo jeho vládu Lidové fronty. Tlak z Londýna byl však rozhodující, zvláště když Blumův kabinet stále usiloval o těsnou spolupráci s Británií. Baldwinova konzervativní vláda vyzvala Francii, aby zastavila prodej zbraní republikánskému Španělsku a britský velvyslanec v Paříži Clerk byl zcela otevřený: „V případě dalších dodávek francouzských zbraní Španělské republice nepovažovala by vláda Jeho Veličestvíva případný útok na Francii za nevyprovokovaný a otázka locamských dohod a zánuk by nepřipadala v úvahu.“ Londýn zcela jednoznačně usiloval o lokalizaci a pacifikaci španělského konfliktu. Přes deklarovanou neutralitu měl apriorní a snad i oprávněnou neúvěru vůči republikánské levici, socialistické i komunistické. Důsledkem bylo francouzské rozhodnutí z 8. srpna 1936 o neutralitě a nevmešování. O týden později si Velká Británie a Francie vyměnily noty se závazkem zákazu přímého i nepřímého vývozu zbraní a válečného materiálu do Španělska. S výzvou respektovat tuto dohodu se obě mocnosti obrátily na Itálii, Německo,

Sovětský svaz a Portugalsko. Na této bázi se posléze 9. září 1936 ustavil v Londýně Neintervenční výbor, který měl sledovat plnění podepsaného závazku. Jeho členy se staly i Německo a Itálie, které se v této době na Pyrenejském poloostrově již razantně angažovaly. Na činnosti výboru participoval i Sovětský svaz, ale 23. října 1936 jej opustil a zcela otevřeně deklaroval svou podporu Madridu.

Britská koncepce nevmešování nakonec vyústila v nepřímou podporu národního Španělska a německo-italských interventů. V tzv. džentlmenůvých dohodách s Římem z ledna 1937 a dubna 1938 akceptovala Mussoliniho agresi v Etiopii a výměnou získala nezávazný a nikdy nerealizovaný slib stažení italských divizí ze španělského bojiště. Britský záměr narušení Osy blahobylným postupem vůči duccemu byl zcela iluzorní. Právě naopak, díky etiopskému a posléze i španělskému dobrodružství se Itálie stále více podřizovala německým zájmům, což ostatně dokumentoval i její přístup k anšlusu Rakouska.

Na začátku dubna 1938 vysířdal Bluma Edouard Daladier (1884-1970), jehož vláda se již programově rozešla s myšlenkou Lidové fronty. Paříž přijala britský plán na odchod cizích jednotek, který byl součástí britsko-italské úmluvy. V červnu 1938 Francie uzavřela hranice se Španělskem a vyslala svého zástupce do Burgosu. Tato skutečnost prohloubila izolaci španělské republiky i na souši. V únoru 1939 obě západní demokracie uznaly Frankův režim de iure.

Boj o Madrid

S pomocí posíl ze zahraničí se povstalci vzpamatovali z prvních neúspěchů a v časném podzimu roku 1936 rozšířili své pozice. Obsadili důležitá baskická města Irún a San Sebastián a po spojení Frankových kolon se severním uskupením generála Moly v Estremaduře byla republika odříznuta od hranic s Portugalskem. Dobytím starobylé Talavery de la Reina si vzbouřenci otevřeli cestu na Madrid.

Útoky čelily lidové milice, jejichž bojové akce nebyly centrálně řízeny. Slabá Giralova vláda nedokázala vzdorovat politickému a regionálnímu partikularismu jednotlivých složek republikánské koalice. V kritické situaci vytvořil novou exekutivu levicový socialista Francisco Largo Caballero (1869-1946) a členy jeho kabinetu se stali - „bez valného nadšení“ i dva komunisté. Naléhavým úkolem se stalo vybudování nové pravidelné armády s jednotným a kvalifikovaným velením. Proti byli anarchisté, kteří stále přeceňovali přínocipy živelného lidového odporu a partyzánské války. Praxe prvních měsíců války však ukázala slabiny této koncepce, zvláště když byla konfrontována

s moderní vyzbrojí povstalců. Prakticky jedinou disciplinovanou a vojensky organizovanou větší republikánskou jednotkou byl Pátý pluk lidových milic, vedený komunisty. Vyznamenal se v bojích o Madrid a stal se zárodkem nové republikánské armády. Dekret o jejím formování podepsal Largo Caballero 10. října 1936.

Mezitím padlo Toledo a povstalci pronikli k předměstím Madridu. Vláda přesídlila do Valencie a odpovědnost za hlavní město převezl Výbor pro obranu v čele s generálem Josém Miajou. V říjnu a listopadu 1936 se rozhodla jedna z největších biev občanské války. Masivní nápor povstalců narazil na odpor obránců města. Na konci listopadu útočníci vyčerpali své možnosti a Madrid zůstal až do konce války v rukou republiky. Vedle příslušníků Pátého pluku rozhodli o porážce Frankových jednotek i dobrovolníci z mezinárodních brigád, kteří byli nasazeni na madridskou frontu v kritických dnech první listopadové dekády.

Mezinárodní brigády

Publikované prameny Kominterny dokládají, že v její exekutivě převládal až do konce srpna pasivní přístup vůči dění ve Španělsku. Teprve když již bylo zřejmé, že republikánské milice budou jen s krajním vypětím sil čelit stoupajícímu tlaku povstalců, a zejména poté, co na Pyrenejský poloostrov začala přicházet italsko-německá pomoc, vystoupili s návrhy na organizování širší mezinárodní pomoci ústředně španělské republice někteří vůdčí představitelé komunistického hnutí - M. Thorez, J. Duclos, V. Codovilla a W. Ulbricht. Zvláště vedení KSF bylo pod silným tlakem členské základy, první dobrovolníci z Francie se již hlásili do republikánských jednotek a mezi exilovými centry italské socialistické a italské komunistické strany byla podepsána dohoda o zformování vojenské dobrovolnické jednotky.

Zásadní rozhodnutí padlo v Moskvě. Stalin se zpočátku choval vůči událostem ve Španělsku zdrženlivě a odmítl první pokusy Giralova kabinetu o nákupy zbraní v Sovětském svazu. Brzy však svůj názor změnil, zvláště když z Pyrenejského poloostrova přicházely zlé zprávy. V podvečer 26. srpna zasedalo ve Stalinově pracovně v Kremli politické byro ÚV VKS (b), kterého se jako přizvaní hosté zúčastnili i vedoucí funkcionáři Kominterny J. Dimitrov a D. Z. Manuilskij. Jediným námětem jednání byla situace ve Španělsku. Diskutovalo se i o vyslání řadových jednotek Rudé armády, ale Stalin tuto možnost kategoričtě negoval, neboť se obával komplikací ve vztazích k západní Evropě. V této souvislosti však navrhl, aby organizační pomoci a vytvářením dobrovolnického korpusu byla pověřena Komunistická internacionála.

onála. Moskva měla zabezpečovat pouze vysílání vojenských specialistů a dodávky zbraní. Závěry srpnového politbyra ÚV VKS (b) projednalo prezidium Kominterny ve dnech 16. a 17. září 1936 a pověřilo nábořem dobrovolníků do španělské války jednotlivé komunistické strany. Koordinaci všech těchto aktivit převzalo Západoevropské byro Komunistické internacionály v Paříži, které tehdy vedl německý komunistka Willy Münzenberg. Z čisté taktických důvodů bylo formování mezinárodních brigád realizováno na široké bázi antifašistické fronty, včetně účasti socialistů či členů jiných politických stran, ale organizace a posléze i vedení interbrigád byly pevně v rukou Kominterny.

V Sovětském svazu byla provedena prověrka politické emigrace a do seznamu potenciálních dobrovolníků byli zařazeni všichni mladí muži s vojenským výcvikem či válečnou zkušeností - Rakušané ze Schutzbundu, Němci, Italové, Maďaři a Jugoslávci. Mezitím byl budován systém pozemního a námořního spojení s republikánským teritoriem. Prvním záchytným bodem byla Paříž a v čele tamní centrály pro transfer dobrovolníků stál jugoslávský komunistka Josip Broz, který tehdy používal krycího jména Walter. Tiem se stane až v letech druhé světové války. O nasazení mezinárodních jednotek jednal se španělskými republikánskými autoritami Maurice Thorez, který v druhé polovině září navštívil Barcelonu, Madrid a Valencii. Largo Caballero původně oponoval předloženému projektu relativně samostatných oddílů a žádal jejich úplnou integraci s republikánskými milicemi. Po delších diskusích nakonec souhlasil s ustavením autonomních mezinárodních brigád s vlastním velením, které ve vrcholové sféře strategicko-taktického rozhodování budou přirozeně podřízené španělskému generálnímu štábu. Legislativní rámec celé akce byl dán zákonem o cizinecké légii a dobrovolníci formálně získali statut španělského legionáře. Oficiálním datem vzniku mezinárodních brigád se stal 14. říjen 1936, kdy do města Albacete v Murcii dorazilo prvních 650 dobrovolníků. Téhož dne bylo ustaveno i Organizační komité, které se záhy přetvořilo v rozhodující Vojenský výbor. Dominantními osobnostmi tohoto vrcholného orgánu se stali italský komunisté Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio - Nicoletti a Francouz André Marty, který se stal jedním z nástrojů stalinského teroru ve Španělsku. Koncem října bylo v Albacete již 3 500 dobrovolníků a vzhledem ke kritické vojenské situaci u Madridu se urychleně formovala 11. brigáda, kterou posléze tvořily pěší prapory, postavené podle jazykových skupin. Velení této jednotky převzal generál Emilio Kléber. Pod tímto jménem vystupoval ve Španělsku Lazar Manfréd Stern, někdejší důstojník rakousko-uherské armády a posléze vojenský expert Kominterny. Před příjezdem do Španěl působil v Číně, Brazílii a v Etiopii. Již 9. listopadu zasáhly prapory 11.

brigády do bojů o Univerzitní město a zpevnily obranu Madridu na linii řeky Manzanares. Souběžně byla budována 12. brigáda, jejímiž základem se stal prapor italských dobrovolníků „Garibaldi“. Další dva prapory byly tvořeny Francouzi a Němci. Velitelem byl jmenován generál Lukács, vlastním jménem Maté Zalka. Maďar, někdejší husarský důstojník, který v ruském zajetí nabídl svou šavli Rudé armádě. V druhé prosincové dekádě byla postavena 13. interbrigáda, jejíž velení převzal německý komunističtí W. Zeisser, který ve Španělsku vystupoval jako generál Gomez. Na přelomu let 1936 a 1937 byly ještě zformovány dvě dobrovolnické jednotky - 14. brigáda v čele s Polákem Karlem Swierczewskim (gen. Walter) a 15. brigáda, které původně velel maďarský komunističtí Gál, později Jugoslávce Vladimír Čopič. Její součástí byl i prapor „Dimitrov“ s bulharskými a československými dobrovolci.

První společnou bojovou akcí 11., 12., 14. a 15. brigády bylo zastavení protivníka na řece Jaramě v únoru 1937, kde byl zmařen pokus národních sil o obchvat a dobytí hlavního města. V polovině téhož roku byla ukončena organizace 150. brigády, ale ta působila jako bojová jednotka necelý měsíc, poté byla sloučena se značně prodlouhou 13. brigádou, která téměř vykrvácela v předchozích srážkách. V únoru 1938 byla z již existujících jednotek slovenského původu vytvořena 129. brigáda. Celkově sloužilo v brigádách téměř 60 000 dobrovolníků, z toho bylo téměř 5 000 Němců, 13 400 Francouzů, 4 349 Itálů, 1304 Jugoslávců a 3 000 Čechoslováků. V bojích padlo 10 000 interbrigadistů, téměř 8 000 bylo zajato či dezertovalo a počty obětí stalinových represí v čase války přesáhly 1 000 zasařených či uvězněných dobrovolníků.

V průběhu roku 1937 byl na jedné straně zvýrazněn národní prvek jednotlivých brigád, na druhé straně se prohloubila jejich hispanizace. 11., 13. a 15. brigáda vytvořily 35. divizi republikánské armády, které velel generál K. Swierczewski-Walter, 12. a 14. se staly základem 45. divize generála Zalky-Lukáče. V obou divizích postupně převládli španělští vojáci. Hispanizace narážela u velké části interbrigadistů na odpor, neboť se obávali ztráty dosažené autonomie. Vývoj však směřoval k plné integraci a 23. září 1937 vydal předseda vlády Negrin dekret o plném sloučení interbrigád s republikánskou armádou.

Po porážce u Teruelu a zejména po průniku jednotek národního Španělska k pobřeží Středozemního moře u Vinarozu v roce 1938 zaslal i mezinárodní brigády stalinový teror. Již dříve byly běžné disciplinární prohešky, například opilství, kvalifikovány jako politický zločin. Tvrdě byly posilovány projevy marodérství. Ježovovy represe vůči orgánům Kominterny v Moskvě přirozeně zasáhly i mezinárodní brigády. V maďarské skupině se rázem stali podezřelými všichni spolupracovníci a přátelé Bély Kuna, v jugoslávské komunitě byli pro-

následováni stoupcenci dosavadního předsedy KSJ a nyní „trockisty a renegáta“ M. Gorkiče. Stalinův zásah proti KS Polska a její následně rozpouštění se odrazilo i v zatčení jejich vedoucích funkcionářů, kteří působili ve Španělsku. Do Moskvy byli povoláni R. Reicher-Rval, Cichovskij a Kagan a bez jakéhokoli soudu na Ljubance okamžitě zastřeleni. Do Španěl přijela inkviziční komise vedená vysokým důstojníkem NKVD A. S. Ivanovem, která roztočila ruletu smrti v polských jednotkách. Likvidace „špiónů a provokatérů“ probíhala ve velkém a Marty referoval Dimitrovi se zjevným uspokojením: „Náš přítel Jean (Ivanov - V. N.) se energicky zabývá celou věcí“.

V dubnu 1938 bylo evakuováno Albacele a většina brigád se přesunula do Katalánska. Nová báze byla vytvořena ve městě Orta poblíž Barcelony, ale již 28. května byla ústřední základna zrušena a interbrigadisté byli zcela začleněni do republikánské armády. V její sestavě také bojovali v největší bitvě občanské války, v bitvě na Ebru, v níž utrpěli nejtěžší ztráty. V Kominterně se začalo diskutovat o možném stažení mezinárodních brigád ze Španělska. Část exekutivy dospěla k závěru, že interbrigády již splnily svoji roli a „nyní je však nutné zachránit zkušenejší vojáky a velitelské kádry pro nadcházející celosvětové střetnutí s fašismem“. Menšinová část vedoucí elity Kominterny oponovala a dokazovala, že interbrigadisté nemohou opustit republiku v čase její krize. Toto stanovisko zastával i generál Swierczewski-Walter, který v tomto smyslu adresoval exekutivě Kominterny v létě roku 1938 obsáhlé memorandum, kdežto pro okamžité odvolání interbrigád se energicky zaslazoval André Marty. Stalin se vyslovil pro stažení všech „dobrovolníků svobody“ a exekutiva Kominterny poté poslušně přijala 25. srpna rozhodnutí o postupné evakuaci interbrigád. V této souvislosti byl ÚV KS Francie pověřen hledáním asylových zemí, které by byly ochotny přijmout ty dobrovolníky, kteří se z pochopitelných důvodů, jako například Němci, Rakušané, Italové, nemohli vrátit domů. Bylo příznačné, že Moskva tuto možnost nenabídla, alespoň ne ve velkém měřítku. Naproti tomu vstřícně reagovalo Mexiko, které bylo ochotno přijmout až 2 000 dobrovolníků, dále Chile, Kuba, Panama. Židovským interbrigadistům nabídl světové sionistické organizace možnost usazení v Palestině.

Rozhodnutí Kominterny umožnilo Negrinovi vystoupit 21. září 1938 na plénu Společnosti národů v Ženevě s návrhem na odvolání všech zahraničních jednotek ze Španělska. Byl to poslední zoufalý pokus republiky o oslabení protivníka, ale Mussolini evakuoval jen raněné a nemocné vojáky. Dne 25. září byly interbrigády odvedeny z fronty do týlu. Pro demobilizaci byla vytvořena příslušná střediska. V druhé polovině října 1938 přijela do Barcelony komise SN v čele s finským generálem Kalanderem, která měla dohlížet na průběh demobilizace. Již v polovině listopadu dorazil na francouzskou hranici první vlakový

transporth s demobilizovanými francouzskými interbrigadisty a do konce roku 1938 většina dobrovolníků opustila Španělsko. V souvislosti s poslední ofenzívou národních sil byla ze zbytků mezinárodních jednotek urychleně zformována nová interbrigáda, která vedla ústupové boje až do 9. února 1939, kdy přešla do Francie, kde byla odzbrojena a internována.

Kominterna měla ve Španělsku své cíle, od vytváření prostoru pro socialistickou revoluci až po válečné zakalení jádra „vojáku revoluce“. Ti odcházeli do Španěl s pevným odhodláním čelit fašismu, a jen někteří pochopili, že jsou manipulováni a zneužíváni snad ještě horším totalitním systémem, než bylo Frankovo Španělsko.

Kominterna po celou dobu války zdůrazňovala, že „boj ve Španělsku není bojem mezi kapitalismem a socialismem, nýbrž bojem mezi fašismem a demokracií“. Vzhledem ke stálým diskusím o smyslu španělských událostí navrhl D. Manniškij, aby P. Togliatti připravil zásadní studii, v níž by vložil teoretické názory Komunistické internacionály na charakter španělského dění. Togliatti poté urychleně napsal a v listopadu 1936 publikoval článek „O zvláštnostech španělské revoluce“, který se stal výchozím dokumentem politické koncepce komunistického hnutí. Togliatti zdůraznil dvě skutečnosti - republika ve Španělsku není již buržoazní demokracií obvyklého typu, ale zcela novou demokracií a tento specifický režim obsahuje všechny předpoklady pro další vývoj k socialistické revoluci. Tato teze o „lidové demokracii“ jako spojovacím článku mezi bojem proti fašismu a proletářskou revolucí byla později aplikována v zemích Střední a Jihovýchodní Evropy.

Angažovanost Sovětského svazu

Před rokem 1936 neměl Sovětský svaz na Pyrenejském poloostrově hospodářské, politické či strategické zájmy. Diplomatické styky mezi Moskvou a Madridem byly navázány 2. července 1933, ale k výměně velvyslanců došlo až o tři roky později. Jedním poutem byla vazba Kominterny ke KS Španělska, jejíž intenzita se zvýšila v průběhu říjnové revolvy v roce 1934. Výbuch občanské války tuto situaci radikálně změnil. Stalin původně zastával zdrženlivé stanovisko vůči dění za Pyrenejemi, ale nemohl být lhostejný vůči německé a italské aktivitě ve Španělsku. Sovětská vláda vyhověla v říjnu 1936 žádosti Larga Caballera a souhlasila s prodejem zbraní a válečného materiálu republice. První ruská letadla a tanky se objevily na madridské frontě počátkem listopadu a výrazně ovlivnily průběh zimní bitvy o hlavní město. Do ledna 1939 Sovětský svaz dodal republikánské armádě 650 bojových letadel, 347 tanků, 60 obměňných aut, 1186 děl, přes 20 000 kulometů a téměř půl milionu

pušek. Životně důležité byly i pravidelné dodávky munice, pohonných hmot, bavlny, dřeva, železných rud a potravin. Tyto dodávky byly financovány z části španělského zlatého pokladu, který byl na podzim 1936 převezen do Moskvy a jehož celková hodnota byla vyčíslena na 578 mil. dolarů. Na sklonku roku 1938 oznámila sovětská Státní banka republikánské vládě, že její deponované zlaté rezervy byly již vyčerpány a poskytla jí úvěr ve výši 85 mil. dolarů.

Souběžně přicházeli do Španělska i sověští vojenští poradci a specialisté. Původně měli pomáhat pouze při budování nové armády, ale kritický nedostatek republiky oddaných důstojníků si vynutil jejich jmenování i do velitelských a štábních funkcí. Tankisté a letci byli začleněni přímo do bojových jednotek. Hlavními vojenskými poradci vrchního velení republikánské armády byli J. K. Berzin (1936-1937), G. M. Štern (1937-1938) a K. M. Kačanov (1938-1939). Všichni se po návratu do vlasti stali oběťmi stalinského teroru. Například velitel republikánského letectva generál Jakov Vladimirovič Smuškevič, který ve Španělsku vystupoval jako generál Douglas, byl zastřelen ještě v říjnu 1941 v jakési bohem zapomenuté vesnici poblíž Kujbyševa.

Moskva přenesla na španělskou půdu i metody politického teroru a v roce 1937 zasáhla proti tzv. trockistům v Barceloně. Rozhodující silou v Katalánsku byli anarchisté a jejich spojencem byla Dělnická strana marxistického sjednocení (POUM), která měla názorově blízko ke Lvu Trockému. Ve dnech 3. a 4. května 1937 propukly ozbrojené boje mezi vládními republikánskými silami a milicími anarchistů a pommistů. O několik dní později byla anarchistická revolva potlačena. Sovětská NKVD zneužila barcelonské krize k likvidaci třídcích struktur POUM. Navíc Moskva dosáhla demise předsedy vlády F. Larga Caballera. Jeho nástupcem se stal levicový socialista Juan Negrín (1889-1956), jehož základní devizou byla bezvýhradná vstřícnost vůči Sovětskému svazu. Stalin také chápal Negrínův kabinet jako „vládu přátel, zavázanou plnit naše doporučení.“ Epilogem událostí v Barceloně bylo zatčení vedoucího představitel POUM Andrése Nina 16. června 1937 a jeho následné zavraždění rezidentem sovětské NKVD Alexandrem Orlovem (vl. jménem Leon Feldbin) při financování útěku z vězení v Alcalá de Henares v noci na 24. července 1937.

Národní Španělsko

V druhé polovině roku 1936 krystalizovala mocenská role generála Franciscsa Franka, který se stal „caudilem“ národního Španělska. V povstaleckém spektru dominovaly - vedle armády - tři hlavní politické proudy: a) Falanga, usilující o zásadní podíl na moci; b) monarchisté a c) tzv. tradicionalisté, tj. karlisté. Monarchisté neměli příliš velké zázemí, ovládali málo početné milice

„Renovación Española“, ale ovlivňovali část důstojnického sboru armády. Mezi katolíky probíhal spor „nesmířitelných“ a „kolaborantů“, kteří požadovali úzkou spolupráci s Frankem. Generál odmítl názorovou a organizační pluralitu budovaného státu a dekretem z 19. dubna 1937 vytvořil jediný politický celek - „Falanga Española y Tradicionalista y de las J.O.N.S.“ - který absorboval falangisty, katolíky, monarchisty, katolíky a další pravicové subjekty. Tato unifikace znamenala konsolidaci frankismu jako specifického autoritativního systému. Od 19. dubna byla veškerá moc koncentrována v caudillových rukou. V lednu 1938 Franco jmenoval svou první vládu a v březnu téhož roku vydal důležitý programový dokument - Statut práce, v němž dominovala idea silného státu a myšlenka katolické sociální spravedlnosti. Na druhé straně Statut zakazoval jakékoli stávkové či rezistenční, pracovní spory měly řešit zvláštní soudy. Tento princip „závazné společenské charty“, kdy nesporné sociální noremou nosí jsou placeny neprostou poslušností vůči státu, je charakteristický nejen pro pravicově orientované autoritativní státy, ale i pro komunistické režimy. Španělský Statut práce se od většiny z nich odlišoval důrazem na sociální doktrínu katolické církve. Typologické vymezení politického systému, který vzešel z kruté občanské války je velmi obtížné. Marxistický orientovaná historiografie charakterizovala Frankův režim jako čisté fašistický, aniž by blížila specifika jeho proměny v čase. Do roku 1945 se skutečně jednalo o silně represivní režim s charakteristickými prvky totality, ale nebyla to klasická fašistická diktatura italského či německého typu. Jediná vládní strana měla omezenou roli a scházela i pevně daná ideologie.

Pád republiky

Na sklonku roku 1938 se pronikavě zhoršila vojenská situace Španělské republiky. Národní síly zatláčily vládní jednotky na východní břeh Ebra a 23. prosince zahájily rozsáhlou ofenzívu v Katalánsku. Technické převaze třístatisícové armády čelily vyčerpané republikánské divize. Dne 26. ledna 1939 vstoupily italské kolony do Barcelony a v únoru padlo celé Katalánsko. V rukou republikánů zůstala čtvrtina španělského území ve střední a jihovýchodní části země. Vláda stále disponovala početnou armádou, ale porážka v Katalánsku podlomila její vůli k odporu. Negativně působila i atmosféra appeasementu v mezinárodních vztazích. Francie a Velká Británie přerušily 27. února diplomatické styky s republikou a uznaly Frankův režim.

Začátkem března se vzbouřilo válečné lodstvo v Cartageně a odplulo do tuniské Bizerty. V noci na 5. března 1939 se proti vládě Lidové fronty postavil velitel střední fronty plukovník Segismundo Casado López. Ve spolupráci se

socialistou Julianem Besteirem vytvořil tzv. Juntu národní obrany, která zahájila boj s komunisty. Lidová fronta se rozpadla a členové Negrinova kabinetu opustili zemi. Po osmidenních bojích junta ovládla Madrid a začala vyjednávat s představiteli národního španělska o uzavření příměří. Franco žádal bezpodmínečnou kapitulaci. Ráno 26. března frankisté zatlačili na Madrid. Casadova junta uprchla do Velké Británie a obrana hlavního města se rozpadla. Do konce měsíce vítězové obsadili celé území republiky a 1. dubna 1939 válka skončila.